

területen élő kisebbségek csak annyi jogot kapjanak-e, mint amennyit a másik államban élők? A kérdés ilyen felvetését formálisan elvetették, az érvekben azonban tovább él. Más állam belügyeibe való beavatkozásnak számít-e az egy kormány részéről, ha gondoskodik saját nemzeti kisebbségéről? A kormány azonban nem csupán a nemzet, hanem az országa területén élő más nemzetiségű lakosok kormánya is. Valójában itt nem csak a nemzeti elvről van szó, s ennek államjogi következményei is vannak. Amikor Hitlernek erről különvéleménye volt, eltüntette Ausztriát és Csehszlovákiát.

Még lényegesebb szerepük van a németeknek, s talán ők az egész játszma tromfjai. Valaki azt mondta, a németek egykor harccal szereztek területeiket, ma megvásárolják azokat. Ma a Cseh- és Szlovák Köztársaságban a külföldi befektetések 80%-a német. Gazdasági szempontból ez nem nevezhető negatív jelenségnek, hiszen külföldi befektetések nélkül nehéz lenne talpra állnunk. A modern világban egyáltalán nem fontos, hogy a cég tulajdonosa milyen útlevelemmel rendelkezik, főleg ha munkalehetőséget biztosít, és termékeket állít elő. Az Egyesült Államokban kevesen tudják, hogy a cég tulajdonosa japán, olasz vagy éppen amerikai, ott ez senkit sem érdekel. A mi geopolitikai viszonyaink között azonban erre is érzékenyek vagyunk, hiszen befolyásos munkakörökről van szó, ahol a közgazdaság és a politika fedik egymást. A németek másik aduja a Szudéta-vidék.

Úgy tűnhet, talán kissé eltértem a nemzeti kisebbségek kérdésétől. A nagy változások közepette azonban többről van szó, mint a nemzetiségi enklávék felvilágosításáról. Országok létezéséről, s egy nagyon vékony jégrétegről, amely alatt európai problémák húzódnak meg. Imitt-amott szikrák pattannak, s lábunk alatt olvad a jég.

Pénzes Éva fordítása

NIEDERHAUSER EMIL

A dialógus dicsérete

(Válasz Dr. Juraj Alner cikkére)

Nagy örömmre szolgál, hogy erre a szakszerű és jóindulatú tanulmányra könnyű válaszolni. Hiszen sok olyan dologról szól, amiben, szlovák és magyar történészek, teljesen egyetérthetünk. Mindenekelőtt a kiindulásban, hogy tudniillik ellentétes nézeteink megbeszélhetőek, amennyiben érzelmek nélkül közelítjük meg ezeket. Teljesen egységes az álláspont a „ki volt itt előbb?” kérdésben, hiszen nyilvánvaló, hogy a honfoglaló magyarok már itt találták a szláv lakosságot. Ezt persze a magyar történetírás mindig is elismerte.

Nyilvánvalóan igaza van a szerzőnek 1848 értékelésében. A forradalmi magyar kormányzat nagy hibája volt, hogy — a horvátok kivételével — a többi magyarországi nemzetet mint olyant nem volt hajlandó elismerni. Ebből származott a harc, nyilván, a szlovákoknak (és a többieknek) nem volt más választásuk, minthogy Bécs mellé álljanak, amely már az 1848. április 25-i alkotmányba belefoglalta a nemzetek egyenjogúságát. Ebben a kérdésben persze már nem olyan egyöntetű a magyar történészek állásfoglalása, mint az előbbiben, vannak, akik a forradalom érdekében hivatkozva bírálják az egyes magyarországi nemzetek állásfoglalását. A magam részéről ezzel az állásponttal nem tudok egyetérteni. De azért nem szabad elfelejteni azt, hogy a korabeli magyar álláspont nem abból indult ki, hogy a nemzetiségeket el kell nyomni, hanem abból, hogy az egyéni szabadságjogok minden kérdést amúgy is megoldanak. Nem oldották meg, és majd másfél száz év után látjuk, hogy azóta sem oldották meg. Egyfajta paternalista álláspont volt, amiből kiindultak, valószínűleg őszinte jó szándékkal. Ezt is érdemes volna figyelembe venni.

Teljesen igaza van a szerzőnek, súlyos hiba volt a három szlovák gimnázium és a Matica slovenská betiltása, nemcsak mai fogalmaink szerint, hanem akár az 1868 : 44. nemzetiségi törvény szerint is. Az is nagy hiba volt, tehetjük hozzá, hogy a szlovákoknak (és a többi nemzetiségnek) nem volt meg a számarányához mért országgyűlési képvisellete.

Teljes mértékben megértem, hogy az 1938-39. évi területelcsatolások érzékenyen érintették a szlovákokat, ez a seb azóta sem hegedt be egészen. De, talán a szlovákoknak is meg kellene érteniük, hogy Trianon

meg a magyaroknak ilyen sebük. Szlovákia területének mintegy 20%-át csatolták el. Magyarországtól a kétharmadát. (Nem is beszélve arról, hogy Szlovákia ezeket a területeket 1945-ben visszakapta.) Kétségtelen, hogy a trianoni szerződés értelmében elcsatolt területek lakosságának nagy többsége nem magyar volt. De a magyar etnikum egyharmada is elkerült Magyarországtól.

Abban megint teljesen igaza van a szerzőnek, hogy 1918-ban a csehszlovák megoldással szemben a szlovákok részére nem volt más elfogadható alternatíva, a Magyarországon belüli autonómia jó ötven évvel korábban talán kielégítő lett volna, de 1918-ra abban az esetben is a csehszlovák megoldás lett volna az előnyösebb.

Mélységesen egyetértek a szerzővel abban, hogy a magyarországi szlovákok népszámlálási lélekszáma túl alacsony, a saját szlovák becslések reálisabbak. Hozzá lehet tenni: a magyarországi szlovákok oktatási helyzete sem kielégítő, gyakorlatilag nincs kizárólag szlovák nyelvű általános iskola. Pedig mai fogalmaink szerint szükség volna rá, hiszen az anyanyelvű oktatás ma világszerte elfogadott elv. Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy 1945 után volt egy lakosságcsere, és éppen a nemzetileg öntudatos szlovákok települtek át nagy számban.

Teljesen nyilvánvaló, hogy az 1947-es párizsi békeszerződések által kialakított határokat sérthetetleneknek kell tekinteni. Minden változás csak lavinát indítana el, beláthatatlan következményekkel. Az már eddig is jócskán kiderült, hogy a határok eltologatása csak újabb sérelmeket okozna, hiszen Kelet-Európában nem lehet igazságos etnikai határokat meghúzni. (Nem mintha Nyugat-Európában ez olyan könnyű volna.) A megoldás a határok átjárhatósága. Sajnos, ennek igazi értelmétől még messze vagyunk ma is.

Hogy 1918 után a magyarok helyét a csehek váltották fel, ez bizonyos szempontból igaz lehet. De ez már a csehek és szlovákok viszonyának a kérdése, amibe nem volna helyes beleszólni.

Vannak persze pontok, ahol vitázni is lehet a szerzővel. Ilyen mindjárt az elején az a feltevés, hogy a magyarok továbbra is vissza akarnak szerezni területeket. Eltekintve attól, hogy az új magyar kormány már ismételten leszögezte: nincsenek területi igényei, a lakosság körében sem lehet ilyesféle hangulatot tapasztalni. Tudom, hogy nehéz a szlovákokat erről meggyőzni (a kérdésre más vonatkozásban még visszatérek), de higgyék el nekünk, nem kívánjuk a térségünkben amúgy is labilis helyzetet ilyen meg gondolatlan irreális igényekkel még tovább bonyolítani.

Nagyon figyelemreméltó, amit a szerző az Uhorsko — Mađarsko kettősségről mond (a szerb-horvátban is megvan a párhuzama: Ugarska — Mađzarska). Nálunk is kevésbé figyelemre méltatott nyelvi tény, hogy a magyarban ezt a kettőséget csak körülírással tudjuk érzékeltetni (a történeti Magyarország — a mai Magyarország). És ha jelzős szerkezetben használjuk, az uhorský — mađarský kettősségre mindenkinek arra jár rá a nyelve, hogy „magyar”. A „magyarországi” az első fogalom jelzésére pontosabb, de nehézkesnek érezzük és ritkán használjuk. Viszont azt, hogy Magyarországot külföldön Hungary — Hongrie — Ungarn stb. formájában használják, természetesnek tartjuk. Ez a névforma alakult ki történetileg, századokon át, más nem, tehát 1918-20 után is csak ezt a nevet használhatták. Németország területe is valamikor nagyobb volt, mint most, mégsem jutna senkinek eszébe más nevet használni. A Hungary stb. alak nem a „magyar” népnévből alakult. Albániának is Shkiperieje a saját elnevezése, de azért szlovákul is Albánko-t mondanak. A németben még elképzelhető a Magyarien, de ennek a névalaknak a németben pejoratív értelme van. Magyary vagy Magyarie Hungary vagy Hongrie helyett a régi és a mai Magyarország megkülönböztetésére eléggé értelmetlen volna.

Az, hogy 1867 után a szlovákokat a nemzeti megsemmisülés fenyegette volna, véleményem szerint eltúlzott. Ilyen nagy tömeg elmagyarosítására senki sem gondolhatott komolyan. Az erőszakos magyarosítás csak ellenállást váltott ki (mint minden erőszakos asszimilációs kísérlet). Más kérdés, hogy volt természetes asszimiláció, és aki a dualizmus kori Magyarországon karriert akart csinálni, annak magyarnak kellett magát vallania. Ezen az úton a szlovák nemzetet sok veszteség érte, gondoljunk csak Svetozár Hurban-Vajanský harcára a *suchá ratolest'* (az elszáradt ág — így nevezte az asszimiláns nemeseket) visszaszerzéséért. Ján Bobula, a szlovák *Új Iskola* pártjának vezetője Bobula János néven lett budapesti vállalkozó. De ellenpélda is akad. A történész Michal Matunák fiatalabb éveiben Matunák Mihály néven a magyarosítás lelkes harcosa volt. De valamikor, talán már az első világháború idején öntudatosította szlovák származását, és 1918 után szlovák történészként tevékenykedett.

Természetesnek tartjuk, hogy az 1918 utáni határokat nem csupán etnikai alapon vonták meg, hanem stratégiai, gazdasági, közlekedési és egyéb szempontokat is figyelembe vettek. Modern időkben ez nem is képzelhető másképp. Azt az elvet viszont, hogy nagyjából azonos számban maradjanak kisebbségek mindkét országban, szlovák-magyar vonat-

kozásban nem tartották be, Magyarországon jóval kevesebb szlovák maradt, mint ahány magyar Csehszlovákiához került. Ez ténykérdés, és semmit sem módosít az előbb kifejtett felfogásunkon, hogy a határokhöz nem szabad nyúlni.

Dr. Juraj Alner felveti, hogy a szlovákoknak mintegy egyharmada ma Szlovákia területén kívül él. Ez így van. Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy a Magyarországon (és Romániában meg Jugoszláviában) élő szlovákok mellett a nagy többség önként hagyta el Szlovákiát. Igaz: ezek jelentős része 1918 előtt vándorolt ki, az akkori nemzeti elnyomás elől is, bár zömmel gazdasági megfontolásból. Nem kis számban pedig az 1945 utáni diktatúrától menekültek. Ezt sem szabad elfelejteni.

A magyar fél „fenyegetését”, mint már több ízben utaltunk rá, alaptalannak tartjuk. Ahogy azt sem tudjuk elképzelni, hogy Dél-Szlovákiában az ott élő szlovákokat az elmagyarosítás fenyegetné. Ilyen változás, hogy az uralkodó nemzetből disszimilálódnak csoportok egy alávetett etnikumhoz, csak a hagyományos társadalomban történt meg, ahogy a szlovák-magyar nyelvhatáron nemcsak a szlovákok magyarosodtak el, hanem magyarok is elszlovákosodtak.

A reciprocitás jelszava ugyan elvben nagyon nemes dolog, már a Bibliában is szó van róla. Szlovák-magyar viszonylatban azonban a második világháború idején nem a jogok megadásának, hanem megnyirbálásának és megvonásának az elvi alapja lett. Jobb volna elfelejteni.

Ahol netán nem válaszoltam feltett kérdésekre, ott eleve egyetértettem a kérdésfeltevessel, nem láttam szükségesnek, hogy mondatról-mondatra megismételjem, amiben egyetérték a szerzővel.

Volna azonban néhány kiegészítem, amelyet ajánlok Dr. Juraj Alner szíves megfontolására. Cikkének hangneme meggyőző arról, hogy bizonyára olyan jóindulattal, megértéssel fogadja, ahogy kérdéseit kifejtette.

Az első mindjárt: a nagymorva állam és 1848 közti korszakról a szerző nem ejt szót. Holott érdemes elgondolkodni azon, ha megmarad a nagymorva állam, a hozzá tartozó szlávokat ma bizonyára morváknak neveznék mind. S ha Uhorsko nem választotta volna el a szlovákokat a csehektől, hanem egy államban éltek volna, talán nem is volna ma szlovák nemzet. Hadd tegyük hozzá: a mai ukránok és beloruszok alkalmasint azért nem oroszok, mert hosszú századokon keresztül a litván államhoz, majd a lengyel-litván *Rzeczpospolita*hoz tartoztak, ettől váltak különböző nemzetekké.

Ez persze az ingoványos talajú „mi lett volna ha?” kérdéskörbe tartozik, nem érdemes vele foglalkozni. De itt van a nagymorva állam és 1848

közti sok évszázad, amelyben a szlovákok és a magyarok egy államban éltek, és a szlovákok mégis megmaradtak, holott az állam magyar volt vagy hungarus — óvatosabban fogalmazva. Voltak persze szlovák jobbak (magyarok is). De voltak szlovák nemesek. Éppen szlovák kiadványokban találkozhattunk olyan családi levelezéssel, amelyben szlovákul, németül és magyarul írták váltogatva a levelet. A „cseregyerek” intézménye, hogy egy fiatal elvitte „szlovák szóra” magyar környezetből és „magyar szóra” szlovák környezetből, még a múlt század derekán is élő hagyomány volt. Békés együttéléstről tanúskodik, nem ádáz ellentétéről.

Az imént említettem a *hungarus*-fogalmat. Hungaria-Uhorsko minden lakosát jelentette, akik egy közös haza fiai. Éppen szlovák feldolgozásokból tudjuk, hogy a szűkebb Szlovákia mint haza fogalma a múlt század első felében kezdett csak kialakulni. Hungarus volt Bél Mátyás — Matej Bel, akit mindegyik nemzet méltán a maga fiának tekint. Ő volt a magnum decus Hungariae — a közös hazáé. Magyar részről természetesen tartjuk, hogy a szlovákok őt szlováknak tekintik, hiszen nem egyszer említi szláv anyanyelvét. De engedjék meg nekünk a szlovákok, hogy mi magyarnak is tartsuk, hiszen ékesszólóan emlegette a magyar nyelv szépségét, és Hungaria-Uhorsko múltjának és jelenének monumentális feldolgozása volt élete műve. Vagy itt van František Adam Kollár, aki szláv voltát sohasem tagadta, viszont a *lingua patria*, a hazai nyelv, vagyis a magyar kérdésével is törődött. Éppen egy kiváló szlovák történész, Ján Tibenský írt az utóbbi években mindkettőről nagyon szép életrajzot. Kétségtelen, ez a hosszú együttélés, amelynek ilyen gyümölcsei voltak, ma egyik részről sem divatos téma. De talán egyszer még azzá válhat, ha mindkét részről meglesz hozzá az akarat.

Dr. Juraj Alner megírja, hogy a mai határt 1918-ban húzták meg. Ezért nem is neki szól, amit most mondok, de szlovák-magyar viszonylatban nem lehet elhagyni. Arról a jelenségről van szó, amely a volt szocialista országokban, beleértve a vezetőt, általános divat volt, és amit röviden úgy fogalmaznák, hogy ad hoc-territorialitás, vagyis a mai országhatárok korlátlan visszavetítése a múltba. A szerző megkülönbözteti a szlováklakta területet, ahogy 1918 előtt számon tartották, az 1918 utániétől. Nem jellemző azonban ez az álláspont. Olvastunk már tudománytörténeti szlovák munkában a 16. században Szlovákiában élő magyar kisebbségről. A szerző biztosan egyetért velem abban, hogy ez teljesen ahistorikus megfogalmazás. Mert hiszen ha magyar kisebbség volt Szlovákiában, akkor hogyan lehetett ott magyar elnyomás? És a szerző bizonyára nem

értene egyet azzal az elhunyt szlovák történésszel, aki azt kérdezte egyszer, miért nem foglalkoznak a magyar történészek csak a mai Magyarország területének a történetével.

A szlovákok számon tartják a Magyarországon élő szlovákokat, törődnek helyzetükkel, kulturális téren segítséget nyújtanak nekik. Teljesen rendjén lévő dolog, csak helyeselni lehet. Ahogy nyilván a szerző is helyesli, hogy a magyarok törődnek a Szlovákiában élő magyarokkal. Ezért viszont nem felejtethik el az ottani magyarok 1945 utáni kálváriáját, az állampolgárságtól való megfosztást, a reszlovakizálást. Ez az erőszakos asszimiláció egyik példája volt, s nem is lett foganatja ebben az esetben sem, hiszen 1948 után a magukat megint magyaroknak vallók száma nem sokkal volt kevesebb, mint tíz évvel korábban. Viszont a lakosságcsere egyenlőtlen volt, mert több magyar került át Magyarországra, mint szlovák (vagy magát akkor szlováknak valló) Szlovákiába. A csere során a szlovákiai magyarok éppen az értelmiség jelentős részét veszítették el, holott köztudomású, hogy egy nemzeti kisebbség életben tartásának egyik alapvető feltétele a saját értelmiség megléte.

És végül hadd mondjak el egy szociálpszichológiai, kényes dolgot. Igaz, hogy volt magyar jobbágy is, meg szlovák nemes is. De azért az emlékezetben a szlovákoknál mégis az maradt meg, hogy ők a jobbágyok, a magyar az úr. Mind a mai napig egy szlovák falu közepén vagy szélén álló kastély óhatatlanul erre a magyar úrra emlékeztet. Ennek következtében mintha a szlovákokban valami rejtett alacsonyabbrendűségi érzés volna a magyarokkal kapcsolatban, amit kompenzálni kell. A magyarokban pedig, ha egyáltalában, van valami nagyúri komplexus a szlovákokkal szemben. Azért teszem hozzá, hogy „ha egyáltalában”, mert nyilván a magyarok közt kevesebb szó esik a szlovákokról, mint fordítva. Nem tudok róla, hogy Magyarországon végeztek volna vizsgálatokat szomszédos nemzetek értékeléséről, vagy ha igen, az eredmények nem nyilvánosak. A pártállam idején biztosan nem végeztek, mert akkor a szovjetek lettek volna netán az utolsó helyen. És ha manapság végeznének ilyen vizsgálatokat, a szlovákok biztosan nem kapnának olyan „előkelő” helyezést, mint náluk mi magyarok. Valahol talán még mindig él a nagyúri komplexus. De talán ez még mindig jobb eset, mint a heves gyűlölet.

De már túlságosan eltértem attól, amiről Dr. Juraj Alner szólt. Talán én is feltettem egy-két kérdést. Talán válaszol rá. Ha nem, akkor is nagy öröömre szolgált, hogy válaszolhattam kérdéseire. Bizony van még számos kérdés, amiről érdemes volna kibeszélgetni magunkat, magya-

roknak és szlovákoknak egyaránt. S ha kibeszélgetjük magunkat, talán jobban is megértjük egymást. Ahogy az a bizonyos néhai szlovák történész mondta: tudomásul kell venni, hogy a magyarok itt vannak a szomszédban. És itt is voltak jó hosszú ideje, teszem hozzá én.

ALNER JURAJ — EMIL NIEDERHAUSER

DIALOGUE ON THE COMMON FATE OF HUNGARIANS AND SLOVAKS

Basing his introductory discussion on the results of public opinion polls administered in Slovakia, the Slovak historian indicates the persistence of anti-Hungarian prejudice among Slovaks. In his paper, he points to the historical roots of this prejudice. The basis of the misunderstandings continue to be a faulty interpretation of historically multi-national Hungary's fight for national emancipation and Hungarian-Slovak tensions and conflicts in the first half of the 20th century. Despite Hungarian and Czech attempts at attain supremacy, by the end of the 20th century the Slovak nation has attained complete equality. The author voices his fear that the unsettled historical questions will reemerge in present-day Czech-Slovak debates, creating difficulties for the constructive management of national minorities issues. In his reply, Emil Niederhauser considers the common Hungarian-Slovak historical problems in sequence, agreeing with Alner's critical views regarding the period between 1848 and 1918. He suggests that a more precise evaluation be given to the Trianon peace, which Hungarians to this day consider unjust because it ceded compact Hungarian areas. Regarding the management of the question of national minorities, he does not consider Hungarian-Slovak reciprocity to be a feasible route. Regarding the settlement of historical questions, it is most important to keep in mind the true historical facts regarding state and national development.